

PERSONAZHI I FATOS KONGOLIT, RRËFIMTAR DHE BARTËS VEPRIMI

THE CHARACTER OF FATOS KONGOLI, NARRATOR AND ACTION BEARER

Adelina XHAFFERI¹, Egzon XHAFFERI², Esmije VESELI³

^{1*} Department of Albanian Language and Literature, Faculty of Philology, University of Tetova

² Municipal Primary School „Forina”, Forinë, Gostivar

³ Department of Albanian Language and Literature, Faculty of Philology, University of Tetova

*Corresponding author e-mail: adelina.xhaferi@unite.edu.mk

Abstract

Fatos Kongoli is one of the most famous writers of the contemporary period of Albanian literature. One of the most famous writers outside the borders and spaces of Albania, this land to which all the literary works of Albanian authors (and not only) are dedicated. Known for his unique form of literary narrative; for the elaboration and presentation of various literary themes; for the inclusion of various and foreign elements in the narrative; for the alienation and carving of the "sick character" and "lost" in a narrow and dark Albanian environment; for the description of the dark, cold, wild, violent, chaotic, frightening and forgotten Albanian environment, as well as for many of his own elements and peculiarities, this writer managed to create his own literature and with it represent Albanian literature, national literature within the framework of so-called foreign literature (through literary translation). His prose works are quite well-known and filled with beautiful contemporary elements, which are presented through the narration and actions of the characters. Therefore, in this literary study, using the method of deduction, as well as the method of literary analysis, some of the characters of his various works will be presented, putting themselves in the role of narrator and in the role of bearer of the action.

Key words: prose, narrative, character, action, Fatos Kongoli.

Përmbledhje

Fatos Kongoli është njëri ndër shkrimtarët më të njohur të periudhës bashkëkohore të letërsisë shqipe. Njëri ndër shkrimtarët më të njohur jashtë kufijve dhe hapësirave të Shqipërisë, kësaj toke së cilës i kushtohen të gjitha veprat letrare të autorëve shqiptarë (dhe jo vetëm). I njohur për formën e veçantë të rrëfimit letrar; për shtjellimin dhe shfaqjen e tematikave të ndryshme letrare; për përfshirjen e elementeve të ndryshme e të huaja në rrëfim; për tjetërsimin dhe gdhendjen e “personazhit të sëmurë” dhe “të humbur” në një ambient të ngushtë dhe të errët shqiptar; për përshkrimin e ambientit të errët, të ftohtë, të egër, të dhunshëm, të çrregullt, të frikshëm dhe të harruar shqiptar, si dhe për shumë elemente dhe veçanti të vetat, ky shkrimtar arriti që ta krijonte një letërsi tijën dhe me të ta përfaqësonte letërsinë shqipe, letërsinë kombëtare në kornizat e të ashtuquajturës letërsi e huaj (nëpërmjet përkthimit letrar). Veprat e tij në prozë janë mjaft të njohura dhe të mbushura me elemente të bukura bashkëkohore, të cilat paraqiten nëpërmjet rrëfimit dhe veprimit të personazheve. Prandaj në këtë studim letrar duke e përdorur metodën e deduksionit, si dhe metodën e analizës letrare do të paraqiten disa prej personazheve të veprave të tij të ndryshme, duke u vënë në rolin e rrëfimitarit dhe në rolin e bartësit të veprimit.

Fjalët çelës: proza, rrëfimi, personazhi, veprimi, Fatos Kongoli

Hyrja

Në mesin e periudhave të letërsisë shqipe, me natyrën e saj të veçantë dhe me formën të cilën e paraqet përkrah periudhave tjera dallohet edhe periudha bashkëkohore. Periudha e tillë është njëra ndër më të veçantat, më të larmishmet dhe më të nevojshmet për t'u njohur, ngase në vetvete nuk e përfshin vetëm formën e shprehjes së realitetit, por edhe gdhendjen e veçantë të cilën një autor përfaqësues i saj vendos që ta bëjë për personazhet e tij, apo herë të tjera edhe përshkrimin e hapësirës në të cilën do të vendosen për t'u dukur të gjithë veprimet dhe dështimet e personazheve të (para)caktuar letrarë. Andaj, njohja dhe (për)afrimi i një letërsie të këtillë, të krijuar dhe të ngjizur në periudhën bashkëkohore është njohje e një realiteti mjaft të dukshëm dhe të përjetuar, njohje e një kohe të kapërcyer, apo e një kohe të jetuar në të sotmen, ngase, siç edhe është përmendur me kohë, vetë "letërsia e periudhës bashkëkohore kuptohet si letërsi e periudhës historike në të cilën jetohet, dhe më shpesh, si periudhë pas Luftës së Dytë Botërore"²⁴¹.

Atëherë, nga gjithë kjo, është mjaft e arsyeshme dhe e nevojshme që të tillë të kuptohen dhe të pranohen edhe vetë personazhet që funksionojnë brenda kornizave të saj, jo vetëm atëherë kur ato shfaqen ashtu siç edhe priten, por edhe atëherë kur dalin me një natyrë krejtësisht tjetër nga pritshmëria e lexuesit dhe e studiuesit të tyre. Andaj, ajo që vlen të theksohet sidomos në këtë rast, është fakti se: *"Për t'i kuptuar veprat letrare, që janë afër dhe larg së kaluarës, është e nevojshme shpeshherë një orvatje e madhe që të njihemi me rrethanat e posaçme të krijimit të tyre, dhe po ashtu një orvatje e madhe që të kuptojmë jetën dhe botën e tyre. Ndërkaq, veprat bashkëkohore haptas flasin përkitazi me atë që është e pranishme te ne dhe rreth nesh. Këto vepra përvetësohen lehtë si shprehje e synimeve tona të sotme, konflikteve, interesimeve, shpresave dhe shqetësimeve."*²⁴²

Nga të gjitha pohimet e kohëve të mëparshme, nga të gjitha mendimet dhe gjykimet e dhëna për një periudhë të tillë letrare, e cila i mbledh në vetvete të gjitha pikat (elementet) më të bukura për ta paraqitur dhe krijuar vetveten, duhet përmendur që një pjesë mjaft e rëndësishme brenda prozave narrative bashkëkohore është mënyra se si funksionon një personazh i caktuar brenda suazave letrare, ndonëse dihet se ai, i ardhur nga përditshmëria e secilit njeri, arrin të lë mbresa vetëm pse vjen i ndërthurur me fantastiken, artistiken dhe me vetë imagjinatën e krijuesit letrar. Të gjitha këto pjesë që gërshetohen në mes veti, në mënyrë të arrirë e paraqesin atë që duhet të shihet brenda një veprë letrare me natyrë dhe elemente bashkëkohore, brenda një veprë që niset për të qenë pjesë e një të plote letrare.

Ky personazh, që tashmë e krijon identitetin e vet të veçantë dhe falë botëkuptimit vetjak arrin të dallohet nga të tjerët pavarësisht mendësisë dhe hapësirës në të cilën vihet për ta bartur një veprim, apo për ta rrëfyer një ngjarje, nuk është se funksionon gjithmonë në vijë të njëjtë me kohën dhe me personazhet tjerë, qofshin ata të rrethit të tij të ngushtë, apo ata dytësorët që e ndihmojnë paraqitjen e tij, ngase ai del ndryshe në shumë pika të caktuara të jetës së romanit, të jetës së personazhit letrar, gjithnjë brenda kufijve apo kornizave të veprës.

Fatet e këtyre personazheve janë fate që e ndjekin secilin njeri, janë fate të njohura, jo vetëm sepse me to karakterizohet personazhi që adhurohet deri në pedestal, ose në raste të tjera, ai të cilit i mohohet çdo veprim i (para)menduar, por, sepse ai, me vetëdije të lartë dhe i sigurt në vetvete për veprimet që i bën, e shfaq edhe një pjesë të kaluar dhe të (për)jetuar më parë. Andaj, për mënyrën se si këta personazhe dalin në një rreth të caktuar familjar a shoqëror, si identifikohen dhe si e paraqesin veten brenda tyre, nga ç'gjëra u varet jeta dhe ç'veprime bëjnë pavarësisht kërkesave të vazhdueshme, si e përjetojnë dashurinë ndaj bashkëshortit/es ose të dashurit/ës, si bëhen realizues të epsheve të njëpasnjëshme, ose se si u ikin mistereve dhe padrejtësive të shumta në hapësira të ndryshme, do të paraqiten pjesët e mëposhtme.

²⁴¹ Hysni Hoxha, (2003), Letërsia dhe tradita, Vatra, Shkup, f. 151.

²⁴² Po aty, f. 152.

Mënyra se si një autor i letërsisë së periudhës bashkëkohore (qoftë ajo shqiptare ose e huaj), vendos ta bëjë përshkrimin e personazheve dhe ta paraqesë funksionimin e tyre të vazhdueshëm brenda një veprë letrare, varet shumë nga ajo se ç'synon me paraqitjen e tyre për një periudhë të caktuar kohore. Kjo, nuk del vetëm në ambientet, hapësirat e zakonshme shqiptare, në hapësirat e përshkruara deri në hollësitë e veçanta, të rrethuar më pas edhe nga një mori e madhe e ngjarjeve dhe karaktereve tjera, por shfaqet edhe në hapësirat, të cilat në vetvete paraqesin kultura të kundërta dhe mjaft të ndryshme me atë të vetë shkrimtarit të një veprë të caktuar letrare.

Paraqitja e këtyre personazheve, nuk lidhet në këtë rast vetëm me kërkesën që autori vë tek atë, qoftë ajo rrjedhë e një realiteti të kohës, apo një dëshirë e pashprehur më parë nga ana e tij, por kushtëzohet mjaft mirë edhe nga shumë faktorë të tjerë, ndër të cilët mund të numërohen: faktori kohë, aktori hapësirë, faktori shoqëri, ai politik, faktori ekonomik, raporti me sistemin e kohës dhe shumë e shumë faktorë të tjerë, natyrat e të cilëve i ndihmojnë ata. Për të gjithë këta faktorë, shkrimtari e jep paraqitjen sa më të natyrshme të personazheve, edhe atëherë kur ata mundohen të mbrojnë një ide vetjake dhe gjërat të mëtojnë t'i shohin nga një këndvështrim ndryshe nga bota, ngase gjithçka që ai thotë për to, është gjëja që ai e mendon vetë.

Por, kjo e fundit nuk është se kuptohet aq lehtë sa ç'mendohet në fillim, ngase gjërat të cilat i mbrojnë personazhet dhe i përkrahin në raste të veçanta, letërsia e ka aftësinë që t'i mbulojë me tisa të hollë figurativë dhe artistikë. Kjo gjë nuk mëtohet të jepet vetëm atëherë kur autori e paraqet në mënyrë të tillë personazhin mashkull, i vetëdijshëm se do ta japë kundrejt një bote të tërë nën çaste të ndrydhjeve dhe shkatërrimeve të shumta të vetë sistemit brejtës për individin apo personazhin brenda veprës letrare, por edhe atëherë kur ai si shkrimtar vendos që të tillë ta japë edhe personazhin femër, të cilën, gjithashtu me bindje të plotë, me gdhendje të veçantë artistike, me frymë dhe natyrë letrare e merr nga realiteti i rëndomtë shqiptar dhe me çdo karakteristikë, tipar apo çështje tjetër të saj, e fut në korniza apo suaza të caktuara të letërsisë së periudhës bashkëkohore.

Me këtë rast ai dëshmon se një figurë e tillë, me gjithë natyrën e saj e ndihmon realizimin sa më të plotë të personazhit të parë, duke e vënë në këtë mënyrë në mënyrë të barabartë secilën bartje të emocionit, apo edhe secilën bartje të një çmendurie që vjen dhe bëhet pjesë e letërsisë në periudhën bashkëkohore. Ngase, siç ka thënë edhe një autor në veprën e tij: *“Që çështja e femrës nuk do të pushonte së qeni asnjëherë dramatike në themelet e njerëzimit, pavarësisht asaj çka ndodhte në sipërfaqe, kjo s'ishte vështirë të kuptohej”*.²⁴³

I. Marrja dhe dhënia e personazheve në letërsi

Duke e pasur parasysh faktin se brenda një veprë të caktuar letrare rol mjaft të rëndësishëm, anash dhe përkrah gjithë elementeve/pikave tjera ka edhe personazhi si kategori më vete, edhe kur ky i fundit (qoftë ai mashkull ose femër) rrjedh nga një shtresë e ngritur shoqërore, që ndodhet vazhdimisht në krah të djathtë të udhëheqësve të vetë sistemit të kohës, ose edhe atëherë kur në anën e kundërt figura e tillë del e degraduar, e njollosur, e përndjekur ose edhe e internuar, duhet përmendur që të tillë atë e konsiderojnë edhe studiuesit e ndryshëm letrarë.

Kur ky personazh merret nga kotësia dhe për aq kohë sa zgjat edhe veprimi i tij në vepër del me një identitet më vete, nuk do të thotë se si i tillë nuk arrin të merret ose të vijë edhe nga ndonjë tjetër, ndonëse tashmë është bërë shprehi, që një personazh i tillë të vihet mbi të gjithë, qoftë edhe mbi nismën e shkrimtarit për ta vënë në vëmendje personazhin femër.

²⁴³ Ismail Kadare, (2014), Mëngjeset në kafe Rostand - Motive të Parisit, Onufri, Tiranë, f. 124.

Prandaj është në interes të vetë këtij punimi që të përmendet edhe pohimi i mëposhtëm, i cili ndër të tjera thekson se: *“Historia e letërsisë na mëson se, pothuajse gjithmonë, në shekuj, për femrën është dashur, që letërsi të bëjë mashkull. Kështu, kemi figura të tilla femrash, që gjithmonë janë ndërtuar nga meshkujt dhe, pothuajse, kanë qenë rrjedhojë e protagonistëve meshkuj. Dashur pa dashur, ndërtimi i personazheve femra, është bërë nga psikologjia mashkullore, që sado e kthjellët të jetë, përsëri është e ndryshme nga ajo e femrës”*.²⁴⁴ Por, kjo nuk do të thotë se një personazh femër me një identitet të veçantë dhe të dalluar nga rrethi i jetesës nuk mund të realizohet në mënyrë të arrirë nga një shkrimtar mashkull. Për ta thënë këtë sigurisht që mendimi mbështetet te vetë prozat narrative të Kongolit, pjesa dërmuese e të cilave, siç edhe do të përmendet në shembujt e mëposhtëm, nuk mund të ndërtohen dhe të njihet pa praninë e një personazhi femër, pavarësisht se me ç’profesion, prejardhje, racë, kombësi dhe shkallë inteligjence jepet ajo.

Ngase tashmë, për periudhën bashkëkohore është interesante shfaqja e femrës në shkallët më të ulëta njerëzore, sepse siç u theksua edhe më herët disa nga gjërat që duken jashtë normales dhe kornizës së zakonshme, në të janë të zakonshme, siç ka pohuar edhe autori, se: *“Në gjithësinë poetike do të gjejmë tepër rrallë paragjykimet, që aq shpesh i ndesh në jetën e përditshme: kotësinë, prirjen për pabesi, shturjen, histerinë, adulterin e grave. Më pas shton mjediset e favorshme për femrën: pasqyrën, përpara së cilës ajo zbukurohet, veturën e fundshekullit, ku femra jo vetëm ka zënë vend, por, pa asnjë droje, thith cigaren, jepet natyrshëm, pa ndonjë alarm a panik”*.²⁴⁵ [sic!]

Mënyra se si këta personazhe mbrojnë ide të caktuara dhe shfaqen ndryshe nga çdo personazh tjetër që funksionon bashkë me to, e shpreh njëkohësisht edhe dëshirën dhe synimin e vetë shkrimtarit që në këtë periudhë të letërsisë të përfaqësohet dhe të njihet m’u për këto ndryshime a veçanti. Sa herë që bie të lexohet a të studiohet për fatet e këtyre personazheve, në ngjarje dhe episode të ndryshme të çdo proze, të veçanta edhe për nga emërtimi, shihet se ato ngjasojnë me shumë fate të personazheve të tjerë që, ndonëse vijnë e hyjnë në letërsi nga hapësirat jashtë kornizave shqiptare, sërish dalin me po ato veprime të theksuara.

Pavarësisht të gjithave, tashmë dihet se, në rrjedhoja të vazhdueshme dhe çaste të ndryshme të jetës së dhënë brendapërbrenda një veprë letrare të Kongolit, si personazhi mashkull (i shfaqur me degradime dhe humbje të mëdha shpirtërore), ashtu edhe personazhi femër, jepen me histori të dyfishta a të trefishta dashurie, ndonëse kjo e fundit tashmë në këtë letërsi minimizohet si emocion, me ç’rast vendi i lihet patologjisë dhe shfrenimeve të njëpasnjëshme. Ndaj, vlen të përmendet se te të gjitha këto fate a karaktere personazhesh që, mëtojnë ta realizojnë qoftë edhe një dashuri të pamundur, shihet sakrifica për të. E paktë dhe e vogël përkrah çdo gjëje tjetër të madhe, ajo lidhet vetëm me çastin dhe jo me jetën në përgjithësi.

Prozat narrative të Fatos Kongolit përfshijnë brenda vetes një natyrë mjaft të veçantë dhe të tërheqëse të rrëfimit letrar, jo vetëm se si karakteristikë a tipar identifikues e kanë, si rendin e përmbysur kohor, ashtu edhe atë të ngjarjeve të cilat përfshihen brenda tyre, por edhe për vetë faktin se personazhin e tyre e kanë të mrrolur, të zbehtë, pa ngjyra jete dhe mbi të gjitha të dëshpëruar e të humbur në vazhdimësi të vetë rrjedhës së veprës, me ç’rast autori nuk harron që ta bëjë me dije se personazhi i tij ndonëse del deri në fund të veprës së tij del i detyruar për të rendur pas jetës te një hapësirë e (para)caktuar, sërish nuk pret të marrë asgjë nga vetë ajo.

Për veprën dhe personazhin e Kongolit që, në brendi të vetes ngërthen një zotërim të kohës së ngjeshur me veprime, si dhe me një dashuri a patologji të njëpasnjëshme, vlen të përmendet edhe ajo që ka thënë studiuesi me kohë, se: *‘Ai të mbërthen duke të tërhequr drejt fundit pa ndier plogështi për t’iu bindur autorit. “Natyrisht kjo mund, por nuk është e thënë të jetë doemos dëshmi për cilësinë artistike të veprës. Mund të jetë çështje e formimit në radhë të*

²⁴⁴ Iris Halili, (1999), Takim me letërsinë e huaj - Shek XX., PANTEON, Tiranë, f. 138.

²⁴⁵ Ismail Kadare, (2014), Mëngjeset në kafe Rostand - Motive të Parisit, Onufri, Tiranë, f. 132.

*parë letrar, të lexuesit, mund të jetë çështje e disponimit të çastit apo edhe të rrethanave të tjera që, së bashku, si faktorë nxitës, përbëjnë një sferë të komplikuar...'*²⁴⁶[sic!]

II. Personazhet jashtë formave njerëzore

Një pjesë e mirë e veprave të Fatos Kongolit, përpos faktit që japin personazhe të rregullt, si për nga forma, ashtu dhe për nga paraqitja e jashtme, apo herë të tjera edhe për nga paraqitja e brendshme, përpara botës së lexuesve sjellin edhe personazhe që janë “ndryshe”, jo vetëm për më të afërmit e tyre që, në rrjedhë të jetës brenda veprës letrare e kanë të pamundur t’i kuptojnë, por edhe për çdokënd tjetër, që ata i identifikojnë si të tillë. Ky identifikim, që brenda vetes e ngërthen pamundësinë për t’u pranuar në shoqëri, jo vetëm pse jetojnë në kohë demokracie dhe shenjat e modernizmit ia falin vetes sa herë të ndiejë nevojë për to, por edhe për vetë faktin që veprimet e tyre janë të mbushura me shumë patologji dhe me dëshira erotike të panumërta e të pasosura, në një rreth që shpesh nuk i kupton për veprimet që bëjnë.

Këta personazhe jo gjithmonë ecin në rrjedhë të kohës dhe të jetës, ashtu siç bëjnë edhe të tjerët përreth tyre, prandaj është shumë e lehtë që të identifikohen, të emërtohen si të tillë, jo vetëm nga studiuesi, por edhe nga lexuesi, që rrugëton bashkë me to, sa që shihen si produkte të realitetit shqiptar a atij të huaj. Personazhe të tillë hasen në shumë proza narrative të Fatos Kongolit. Duhet theksuar se ata nuk shfaqen me trajta të tilla vetëm se në raste të caktuara mund të jenë edhe të ndikuar nga shumë personazhe të tjerë, që njëjtë si to shfaq shenja modernizmi në një rreth të shfrenuar “demokratik”; nuk shfaqen të tillë vetëm se si pjesë e një mendësie duhet të pajtohen me identitetin e masës, por sepse si frymë më vete mëtojnë që ta shprehin botën e brendshme, si dhe të krijojnë, të luftojnë për një identitet personal, qoftë ky i fundit edhe jashtë çdo kohe dhe jashtë çdo trajte të mundshme njerëzore.

II. 1. Personazhi në trajtë të kufomës

Një personazh që shihet jashtë çdo trajte (forme) të mundshme njerëzore, të përmendur dhe të njohur më parë në korniza të letërsisë, është edhe protagonist i romanit “*Kufoma*”, i ashtuquajtur Festim Gurabardhi, për të cilin në raste të caktuara brenda veprës rrëfen vetë Kongoli, ndërsa në raste të tjera guxon që gjithçka ta lë në duart e tij (gjë e cila e dëshmon edhe praninë e dy zërave rrëfimtari e të njohur në roman), për t’ia mundësuar që, me ton të njëjtë, të shoqëruar nga fjalët mallëngjyese, të kthehet pas në kohë dhe më pas, me vetë çastet e saj ta bëjë lidhjen me të tashmen (me vetë produktet e kohës). Kjo e tashme, që për të e paraqet kohën e veprimit dhe të realizimit të çdo dëshire apo kërkesë, është e tashmja e të gjithëve, fryma e së cilës bie njëjtë, si për ato brenda romanit, ashtu edhe tek ata/ato që janë jashtë tij, të cilët në pamundësi për t’i ikur dhe për ta shmangur vendosin që ta pranojnë si produkt të kohës në të cilën ndodhin dhe paraqiten të gjitha ngjarjet e (para)menduara.

Mënyra se si ky personazh tregon për datën e lindjes dhe se si e jep dyshimin se ç’iu desh prindërve të tij që ta sillnin në jetë, për t’u bërë pjesë e një shoqërie të degraduar, me shenja çmendurie dhe dëshira të marra, jepet qartë në rreshtat e mëposhtëm: “*Në letërnjoftimin tim, lëshuar nga nëpunësja e gjendjes civile të lagjes Nr. 9 të kryeqytetit shënohet se unë kam lindur më 7 dhjetor 1946, në Tiranë. Nuk kam përse ta vë në dyshim këtë datë, as vendin, por nëse prindërit e mi do të ishin gjallë do të këmbëngulja të merrja vesh prej tyre ç’i shtyu të më nxirrnin në jetë kur përpara meje kishin dhe katër të tjerë, dy djem e dy vajza.*”²⁴⁷

²⁴⁶ Ali Aliu, (1995), Don Kishoti te shqiptarët, Flaka e vëllazërimit, Shkup, f. 44.

²⁴⁷ Fatos Kongoli, (2007), Kufoma, BOTIMET TOENA, Tiranë, f. 33.

Këtë nuk do ta kuptonte asnjëherë, meqë të tillët nuk ishin më, por nuk e lë pa e përmendur fillimin e njohjes së botës dhe njerëzve: *“Ata u vranë në një aksident automobilistik tetë muaj pas lindjes sime. Vëllezërit dhe motrat u shpërndanë te të afërmit nëpër qytete të ndryshme. Në shtëpinë tonë mbetëm unë dhe vëllai i madh. E quanin Abeli. Ishte trembëdhjetë vjet më i madh se unë. Me ne erdhi të jetonte gjyshja. Tani nuk janë më as Abeli, as gjyshja. Nuk është më as shtëpia jonë. Por kur unë fillova të njoh njerëzit dhe botën ata ishin të tre: Abeli, gjyshja dhe shtëpia.”*²⁴⁸ Siç shihet, autori në këtë prozë narrative, ndonëse protagonistin e tij në trajtë të kufomës e jep me profesion gazetari, profesion i cili do t’ia mundësonte një jetë të zakonshme dhe në ndjekje të gjërave të huaja edhe në rrethet e tilla shoqërore, në të cilat mbizotëronte e largëta dhe e papranueshmja e shoqërisë, është pikërisht Festimi, ai i cili vendos që jetën e tij ta çojë jashtë çdo forme normale dhe të rëndomtë shqiptare.

Duke u njohur fakti se shumica e personazheve të Fatos Kongolit janë me një natyrë të ftohtë, jo vetëm në raport me të tjerët, por edhe me vetveten, nuk është se lë shumë përshtypje sjellja e Festimit në varrimin e të vëllait, teksa duhej që t’i zgjaste faqet për pranimin e ngushëllimit edhe nga njerëzit e tij më të afërt, siç e thonë edhe rreshtat e mëposhtëm: *“Në fillim vdiq Abeli. Më pas gjyshja. Abeli vdiq në rrethana që mbetën përgjithmonë të errëta dhe mua m’u krijua mundësia të njihesha me vëllain dhe motrat që erdhën në varrimin e tij e që s’i kisha kurrë. Kur gjyshja m’i paraqiti, unë mezi lëviza për t’iu përgjigjur përqafimeve. Gjyshja më paraqiti dhe shumë të tjerë, edhe më të panjohur, edhe më pak të rëndësishëm, kushërinj të largët e të afërt, me rroba zije apo të zakonshme, dhe unë isha i detyruar t’u zgjasja faqen.”*²⁴⁹

I ndodhur në Tiranë (vend në të cilin autori e vendos çdo ngjarje të tij, bashkë me çdo rrëfim personazhi) nën frymën e komunizmit edhe atëherë kur e pret radhë për ta marrë qumështin (një ndër elementet më të përdorura kongoliane), ose kur ngrihet në profesion mbështetur në atë se ç’punë bënte dhe në cilin kat të ndërtesës e realizonte diçka të tillë, ai vendosë të jetojë jashtë çdo norme. Këtë nuk e bën vetëm në raport me jetën e vet, të cilën nuk e shihte t’i dhimbsej as kur e çonte në shkatërrime dhe humbje të mëdha e të një natyre të padëshiruar, por edhe kundrejt dashurisë dhe përjetimeve me femra të ndryshme, fantazitë erotike për të cilat i shfaqte përballë fizikut të tyre. Jetesa e tij në trajtë të kufomës edhe pse me shpirt e gjithnjë në lëvizje mbi tokë, nuk vjen vetëm si rezultat i dëshirës së tij për të pasur një identitet më vete në rrethin ekzistues, por edhe si rezultat i pushtetit dhe luftës që e bënte me individin e shoqërisë shqiptare.

Kjo luftë a përndjekje ndaj tij, përveç faktit që e paraqet edhe mënyrën e funksionimit të pushtetit dhe të individit që ngrihet kundër tij, njëkohësisht, në linjë/vijë të njëjtë e paraqet edhe rrugëtimin të cilin e bën personazhi drejt çmendurisë dhe shkatërrimit shpirtëror, i detyruar nga dhuna e vazhdueshme, si psikike, ashtu edhe fizike. Të gjitha këto çaste, ndjenja, përjetime, shkatërrime a pësime, personazhi nuk i lejon të shfaqen vetëm atëherë kur autori i veprës dëshiron që ato t’i paraqesë në përputhje me shfrenimet e shumta dhe të dështuara erotike të vetë personazhit, por i shfaq edhe nën urdhër të vetvetes, në nevojë të vazhdueshme për t’iu rrëfyer dikujt, qoftë ky dikush edhe vetvetja e tij.

Ky rrëfim nuk ka të bëjë vetëm me të kaluarën e tij, si dhe me ndodhitë, të cilat shihen si më karakteristike për një kohë të tillë, por edhe me çdo gjë që ky personazh e pranon nga dikush tjetër, qoftë ky i fundit edhe më i panjohuri e më i largëti. Andaj, jo rastësisht në faqen e romanit me personazhin në fjalë, lexohen rreshtat e mëposhtëm: *‘Kur tërhoqi sirtarin sytë i kapën një zarf. Ai s’mbante mend të kishte lënë atje ndonjë zarf. Për më tepër u habit kur vuri re emrin e tij të shkruar sipër me germa të mëdha kapitale, me një laps të trashë në ngjyrë të kuqe. E mori nëpër duar dhe e hapi: “Shihu në pasqyrë, do të bindesh se në ka kufomë shëtitëse në këtë botë, je ti. Një kufomë që ecën midis të gjallëve. Je një qelbësirë e do të ngordhësh si qelbësirë. Mos*

²⁴⁸ Po aty.

²⁴⁹ Fatos Kongoli, (2007), Kufoma, BOTIMET TOENA, Tiranë, f. 92.

u duk më lokaleve".²⁵⁰ Jashtë kornizave të rrëfimeve të tij nuk dalin vetëm gjërat të cilat ai i bënte i detyruar nga jeta dhe sistemi i kohës, por edhe të gjitha gjërat tjera, me të cilat ai tjetrit i bënte keq, deri sa ky i fundit zhdukej, vritej ose vdiste pa qenë i vetëdijshëm për një fat të tillë. Ky ndryshim i tij në rrethin shoqëror, që shfaqet në trajtë të kufomës, të një qenieje pa shpirt, nuk del i tillë vetëm në fillim të jetës së tij, si pinjoll i një familjeje në humbje të përhershme, por deri në humbjet e tij rrënjësore. Vetëgjykimin që ky personazh ia bën jetës, i bindur për një luftë të vazhdueshme ekzistence nga ana e autorit jepet me këto fjalë: "*Jeta ime ka qenë një vetmi pa fund në mjedise konviktesh, mensash a sallash studimi kolektive, që të vetmuarit i bëjnë më të vetmuar dhe budallenjtë filozofë. Prandaj, në këtë pikë e ndiej të nevojshme të kryej një kapërcim në kohë. Lidhjet me të afërmit, që edhe ashtu siç ishin pothuaj nuk ekzistonin, u zhdukën. Kujtimi i tyre humbi brenda meje, më ngacmonte rrallë e më rrallë, aq sa zura të besoja, siç besonin individët me të cilët rija paskëta, se isha një qenie pa histori.*"²⁵¹

II. 2. Personazhi me "lëkurë qeni"

Një personazh tjetër pa formë të zakonshme njerëzore që del në romanin "*Lëkura e qenit*" është i ashtuquajtur i Krist Tarapi, i cili, si çdo personazh tjetër i Kongolit, mëton të jetojë ndryshe dhe të krijojë një identitet edhe në një shoqëri që nuk e pranon për një jetesë të tillë. Edhe ky personazh, ndonëse i ndryshëm nga rrethi dhe produkt i një kohe aktuale, nuk realizohet pa praninë dhe pa shoqërimin e një personazhi femër. Kjo nuk del vetëm në rastet kur ajo është shoqëruesja e tij e vazhdueshme, si në jetë, ashtu edhe në ndjekje të ëndrrave, të cilat mund të mos lidhen me të, por edhe kur të tilla takon në çaste të papritura. Tashmë duke e pasur të njohur faktin se pjesa më e madhe e prozave narrative të Fatos Kongolit ngjarjet i zhvillojnë dhe i paraqesin si të ndodhura në Tiranë (në vetë kozmosin e tij letrar), edhe ky roman i periudhës bashkëkohore shqipe, personazhin në fjalë e tregon në një vend të tillë, përkrah shumë personazheve tjerë të kategorive të ndryshme, të cilët jepen me forma të pazakonshme letrare, me forma larg gjërave të rëndomta të një përditshmërie të kohës.

I ndodhur nën frymë të dy sistemeve të ndryshme politike (asaj të komunizmit, në të djeshmen dhe të demokracisë, në të sotmen), ky personazh jo vetëm që nga shoqëria shqiptare identifikohet lehtësisht me jetën e Krishtit dhe me natyrën e tij për vetë vuajtjet e njëpasnjëshme dhe botëkuptimet vetjake, por bëhet edhe problem e pengesë e vazhdueshme për gjërat e pastra, që falë tij nuk guxonin të rrinin me natyra të tilla. Këto të fundit nuk ishin të paraqitura vetëm kundrejt gjinisë së bukur e të brishtë, me të cilën ai e ngushëllonte veten në pamundësi për ta kundërshtuar rrënjësisht sistemin, por edhe kundrejt çdo gjëje që pësonte një ndryshim të detyrueshëm, ose edhe të papritur.

Në këtë rast, është i nevojshëm të theksohet edhe vetë rrëfimi i këtij protagonistit, jeta e të cilit arrin të dallohet shumë lehtë, edhe kur ka të bëjë me një rreth të tillë shoqëror, në të cilin, rastet e njëjta apo të përafërta në pika të caktuara dalin shumë lehtë në pah dhe e krijojnë të ashtuquajturin zinxhir të ngjarjeve të njëjta, të cilat e ndërtojnë romanin. Ja se si jepet rrëfimi i Kristit në brendi të veprës në fjalë: "*Më quajnë Krist Tarapi. Emri im u kujtonte njerëzve Krishtin dhe, siç dihet, dikur, jo shumë larg, te ne Krishti ka qenë një personazh i shpallur armik. Shënoje se megjithë shpalljen armik të Krishtit, emri nuk më ka hapur telashe. Ishte vetëm një emër dhe unë, në sjelljet dhe veprimet e mia nuk kam pasur asgjë prej Krishti, pra nuk mendoj se paraqisja ndonjë rrezik. Përkundrazi, sado e çuditshme të duket, problematik për mua ka qenë mbiemri. Jam përpjekur shpesh t'i gjej një domethënie, por askush nuk ishte në gjendje të ma shpjegonte. Domethënien në një farë mënyre e gjenin dashakeqët e mi. Ata kishin*

²⁵⁰ Fatos Kongoli, (2007), Kufoma, BOTIMET TOENA, Tiranë, f. 302.

²⁵¹ Po aty, f. 162-163.

një prirje për ta thjeshtuar mbiemrin tim dhe nga Tarapi e kthenin në Trapi. Edhe sot e kësaj dite ka njerëz që plot mirësjellje më thërrasin “zoti Trapi!”²⁵² [sic!]

Ky emërtim figurativ i këtij personazhi, nuk ka të bëjë vetëm me mënyrën se si lexuesi e mendon se si ai do të duket nga jashtë në që fillimet e tij, por me vetë mënyrën se si do t'i funksionojë shpirti, pra bota e tij shpirtërore, i shoqëruar në çdo hap të jetës nga femra të kategorive, profesioneve dhe shtresave të ndryshme shoqërore, kundrejt së cilave ndihet i dobët, i dorëzuar dhe i mposhtur për nga ndjenjat e brendshme, si dhe me mëkate të njëpasnjëshme njerëzore. Ky personazh me lëkurë të tillë nuk e përfaqëson vetëm atë se si është si aventurier (si tradhtar i vazhdueshëm ndaj bashkëshortes) në raport me femrat dhe me dashurinë e pasosur ndaj tyre, por edhe për atë se në ç'shikallë e vendos veten për nga inteligjenca, mënyra e të jetuarit, pranimi i sistemit dhe gabimeve në faza të ndryshme të jetës, retrospektiva (elementi përfaqësues i vetë Kongolit në letërsi), si dhe nga çdo gjë që lidhet me emrin dhe zërin e nënvetëdijes së tij, qoftë ajo e heshtur dhe e fjetur.

Pësimi i këtij personazhi të fshehur nën lëkurë qeni nuk jepet vetëm në raport me shoqërinë e egër, degraduese e të ashpër shqiptare pas viteve '90, por edhe nën humbjen e përgjegjësisë prindërore dhe vetes, frymën e së cilës nuk arriti kurrë ta takonte i kënaqur. Andaj, edhe te ky personazh humbja e gjërave shpirtërore është shumë më e dhimbshme se sa ajo që do ta kishte menduar ndonjëherë, duke u nisur nga gjërat që, jo vetëm ky, por edhe çdokush tjetër i lë të lira t'i ikin duarsh, pa ua menduar një rikthim të sërishëm.

II. 3. Personazhi pa formë

Në këtë grup të personazheve jashtë formave njerëzore nuk mbetet anash as edhe personazhi Blend Terziu, protagonist kryesor i prozës narrative *“Jetë në një kuti shkrepësesh”*, i cili gjithmonë shihet në rendje të vazhdueshme dhe pa shenja optimizmi të “jetës kërmillore”. Kjo nuk del vetëm atëherë kur ajo i bëhet pjesë e detyrueshme nga sistemi i kohës, sistem i cili i shkatërronte jo vetëm qeniet njerëzore që hapur luftonin kundër tij, por edhe ata që mëtonin ta ndiqnin rrugën e vet; por i vinte edhe si pasojë nga të tjerët, fjala e të cilëve e çonte në rrjedhje edhe atë vetë si personazh modern. Duke e pasur parasysh atë që u theksua në pjesët paraprake se Fatos Kongoli, në prozat e tij narrative ngërthen dhe vendos personazhe që janë në dilema për ekzistencën dhe ardhjen e tyre në jetë, këtë çështje të shoqëruar me pikëpyetje të vazhdueshme, nën zërin e vetes e paraqet edhe Blendi.

Ky i fundit nuk pranohet ashtu siç është, meqë kërkesat e shoqërisë në të cilën ai jetonte ishin shumë më ndryshe nga ato që kishte ai, kishin ngjyra, për dallim nga çdo gjë tjetër dhe gri e kohës. Këtë gjë e pohojnë edhe fjalët e mëposhtme: *“Kur linda unë, Anila ishte plot tetë vjeç. Shpesh kam vrarë mendjen të gjej për ç'arsye prindërit më sollën në jetë pas një pushimi prej tetë vjetësh. Mirëpo në këtë botë punët kështu u rregullokan! Ndryshe, sikur në riprodhimin e species njerëzore të merrej edhe mendimi i atyre që thirren të luajnë një rol të mëtejshëm, unë nuk do të kisha pranuar të vija në jetë, aq më pak tetë vjet pas motrës.”²⁵³ [sic!]*

Viktimizimi, sakrifikimi i këtij personazhi mes frymës moderne dhe eksperimentale për të qenë vetvetja edhe me histori të shumta e të njëpasnjëshme të një erotike të shfrenuar e çonte ta përjetonte tatëpjetën e jetës sa herë që besonte dhe shpresonte për të kundërtën e saj, me ç'rast nuk mund të lihet pa u theksuar edhe jeta e tij pa formë, si rezultat i vendosjes së të tjerëve për të. Kjo vendosje, atë ndonjëherë e bënte peng të dëshirave të marra, të cilat ndonëse ishin të trashëguara dhe pjesë e gjithkujt në shoqërinë e kohës, ai arrinte që t'i paraqiste si të drejta edhe te të tjerët, pa e parë natyrën e tyre të drejtë dhe të nevojshme.

²⁵² Fatos Kongoli, (2010), Lëkura e qenit, BOTIMET TOENA, Tiranë, f. 6.

²⁵³ Fatos Kongoli, (2012), Jetë në një kuti shkrepësesh, BOTIMET TOENA, Tiranë, f. 29.

Nga vendosja e të tjerëve për fatin dhe veprimet e tij shpëtoi vetëm një herë, edhe atë në çastin kur i ndërthyer nga pavetëdija e kreu krimin kundrejt një femre të pafajshme dhe jo rastësisht arrin të pohojë se: *“Ngado që ta shohësh, unë kam arsye të shijoj epërsinë time. Të sfidoj një botë, së cilës nuk i përkas. Të shpall vullnetarisht krimin tim. Ky vërtet do të ishte një lajm për faqet e para, i barasvlefshëm me një vetëvrasje. Sipas jush, cila do të ishte sfida më e fortë, pranimi vullnetarisht i krimit, apo një vetëvrasje e mirëfilltë?”*²⁵⁴ Dëshira për ta fshehur këtë krim të realizuar pas refuzimit dhe lëndimit të egos mashkullore personazhin në fjalë e ndjek deri në faqet e fundit të romanit, veprim të cilin në fund e pranon, por që lexuesi e ka ndierë këtë gjë kohë më parë.

Andaj, jo rastësisht kapërcimi i faqeve të kësaj vepre e lë pas dëshirën, si për fshehje të krimit, ashtu edhe për mbrojtje të personazhit, edhe kur ky i fundit nuk ka frikë që ta pohojë se është *“peng i pavendosmërisë, se është burracak, një frikaman që tërhiqej zvarrë edhe nga dilema e lashtë gjoja hamletiane”*.²⁵⁵ Mënyra se si funksionon dhe se si rrëfëhet ky personazh gazetar nën zërin e ndërjegjes brenda kësaj proze narrative bashkëkohore e tregon edhe me mënyrën se si shihet dhe si pranohet një produkt i tillë bashkëkohor. Ky pranim nuk bëhet vetëm në çastin kur ai e njeh lexuesin me të kaluarën e vet të hidhur, të dhimbshme, të mposhtur dhe nën shenja pesimiste, falë jetës në hapësira të ngushta sa një *“kuti shkrepësesh”* dhe të rëndomta shqiptare, por edhe atëherë kur vepron në mënyra të ndryshme pa vetëdije dhe fare rastësisht ndaj jetës së tjetrit.

Kur flitet për hapësirat e tij vepruese, nuk mund të lihet pa u përmendur as edhe përshtkrimi i hollësishëm i shtëpisë së tij, siç e japin edhe rreshtat e mëposhtëm, të shprehur në vetën e parë të rrëfyesit (folësit): *“Shtëpia ku kam lindur unë nuk ishte ndonjë shtëpi fisnikësh, as kështjellë princore, për të cilat ia vlen të flasësh. Megjithatë kërkoj ndjesë dhe leje. Tek ajo nis dhe mbyllet gjithçka imja. Jashtë saj ndihem si një kërmill që ka dalë nga guaska, e ka humbur dhe përpiqet më kot ta rigjejë. Një kërmill në kërkim të guaskës së humbur. Ishte një apartament standard, dy dhoma e kuzhinë. Dhoma të zakonshme, relativisht të larta krahasuar me dhomat e apartamenteve ku jetonin shokë të mi në lagje të tjera, në pallate ndërtuar më vonë se ata të zonës ku banoja unë, e që i quanin “kuti shkrepësesh”. Ndërsa dhomat ishin pak a shumë të pranueshme, kuzhina ishte mirëfilli një kuti shkrepësesh. Korridori edhe më i ngushtë. Banja po ashtu. Po të mos përmend bodrumin.”*²⁵⁶

Përkufizimi dhe kuptimi i lirisë për atë si personazh brenda një hapësire që ia ndrydhte dhe ia sundonte shpirtin, siç bënte pushteti i kohës me familjen e tij të deklasuar (njëra ndër motivet më të përdorura në veprat letrare të periudhës bashkëkohore) nuk lindte vetëm nga nevoja për të evokuar lirshëm çdo të kaluar dhe çdo karakteristikë të veçantë të saj, por edhe për të treguar se ndjenja e dashurisë te ky shkrimtar është vlerë shkëmbyese, e pazëvendësueshme dhe e papërshkrueshme.

Kjo ndjenjë nuk merr epitete të tilla vetëm kur shprehet ndaj një qenieje të brishtë, të cilën personazhi e njeh dhe e dashuron për një periudhë të gjatë kohore, por edhe atëherë kur për një çast të vetëm, kërkon t’i kënaqë dëshirat e veta të marra, me femrat (varësisht se ç’komb e ç’ngjyrë kanë këto të fundit) që rastësisht i shkelin në derë e që quheshin viktima të fatit të keq. Ardhjen e këtyre e paraqesin edhe rreshtat e faqeve të para të romanit, në të cilin ky autor, për personazhin e tij thekson se: *“Ai mori shishen, mbushi gotën. Ktheu gjysmën e saj. Me gotën në dorë, vajti drejt derës. E hapi dhe mbeti i zhgënjyer: iu shfaq një rome. Ai nuk priste njeri, aq më pak një rome.”*²⁵⁷

²⁵⁴ Fatos Kongoli, (2012), Jetë në një kuti shkrepësesh, BOTIMET TOENA, Tiranë, f. 288.

²⁵⁵ Po aty.

²⁵⁶ Po aty, f. 27/28.

²⁵⁷ Fatos Kongoli, (2012), Jetë në një kuti shkrepësesh, BOTIMET TOENA, Tiranë, f. 9/10.

Në këtë rast vlen të theksohet, se nëse gjithçka që arrin të thuhet në rreshtat e kësaj proze ka të bëjë me atë se çfarë heq njeriu për të fshehur diçka të bërë pa dashje, edhe kur kjo e fundit del shumë lehtë dhe bëhet e dukshme edhe për të tjerët për shkak të hapësirave të ngushta shqiptare, ai sërish edhe pas një pendese të madhe pranon të dorëzohet pas trokitjeve të njëpasnjëshme të derës.

Përfundimi

Krijimtaria e Fatos Kongolit është njëra ndër krijimtaritë më të veçanta dhe më të lexuara në kornizat e periudhës bashkëkohore të letërsisë shqipe. Mënyra se si ky shkrimtar arrin ta ndërtojë dhe ta paraqesë personazhin e tij në një hapësirë të njohur për të gjithë, ndonëse të ngushtë, të errët dhe me emocione të ndrydhura njerëzish është njëra ndër mënyrat më të veçanta të letërsisë shqipe. Paraqitja e personazhit të tij, siç u pa edhe nga pjesët e mësipërme të kësaj kumtese, vihet në një Tiranë që përditë e më shumë mbushej me personazhe që luftonin për të krijuar identitete më vete dhe për t'u larguar nga identiteti i trashëguar i masës. Të tillë ishin edhe personazhet pa forma të zakonshme, të rëndomta njerëzore, personazhet të cilët niseshin për të qenë pjesë e një shoqërie demokratike, e një shoqërie shqiptare pas viteve '90 me tërë natyrën e tyre rrëfyese dhe bartëse të veprimit. Prandaj, të tillët duke u parë si të veçantë dhe të ndryshëm nga krijimet bashkëkohëse të periudhës bashkëkohore, u vendos që të jepeshin edhe në korniza të këtij studimi letrar.

Referencat

- [1]. Aliu, A., (1995), Don Kishoti te shqiptarët, Flaka e vëllazërimit, Shkup;
- [2]. Halili, I., (1999), Takim me letërsinë e huaj - Shek XX., PANTEON, Tiranë;
- [3]. Hoxha, H., (2003), Letërsia dhe tradita, Vatra, Shkup;
- [4]. Kadare, I., (2014), Mëngjeset në kafe Rostand - Motive të Parisit, Onufri, Tiranë;
- [5]. Kongoli, F., (2012), Jetë në një kuti shkrepsesh, BOTIMET TOENA, Tiranë;
- [6]. Kongoli, F., (2007), Kufoma, BOTIMET TOENA, Tiranë;
- [7]. Kongoli, F., (2010), Lëkura e qenit, BOTIMET TOENA, Tiranë.